

Yoksulluk Algısına Farklı Bir Bakış¹

Doç. Dr. Mahmut BOZAN

Bartın Üniversitesi İİBF SBKY Bölümü

mbozan@bartin.edu.tr

Özet: Üzerinde yaşadığımız Dünya insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak açısından yeterli kaynaklara sahiptir. Ancak bu kaynakların işletilmesi, adil paylaşımı ve dağıtımında çok büyük sorunlar yaşanmaktadır. Yoksulluk bu paylaşımındaki büyük adaletsizliğin bir sonucu olup en temel insan hakkı olan yaşama hakkını tehdit etmektedir. Bu tehdide muhatap olan insan sayısının yaklaşık dünya nüfusunun yarısını teşkil etmesi meselenin ciddiyetini ortaya koymaktadır. Yoksulluğa pek çok sebep gösterilebilir. Ancak iki tanesi belirleyici konumdadır. Bunlardan birisi tüm dünyada egemen olan Batı medeniyetinin felsefi temelleri ve hayata bakış şekli, diğeri ise Batı medeniyetinden beslenen tekelci kapitalist sistemdir. Dünyada gelir dağılımı uçurumunun kapatılması ve yakıcı yoksulluğun giderilmesi için yeni bir medeniyet algısına ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Zengin Fakir Uçurumu, Tekelci Kapitalizm, Batı Medeniyeti, İslâm Medeniyeti.

A Different View On The Perception Of The Poverty

Abstract: The world that we live in has the necessary resources to meet the basic needs of human beings. However, there have been great problems about the management, fair division and distribution of these resources. Poverty is the result of injustice in this division and threatens the basic human right, which is right to live. The fact that half of the world population faces this threat reveals the severity of the issue. Many reasons can be stated for this poverty but two of them occupy determinative positions. One of them is the philosophical bases and world view of the worldwide dominant Western civilization, the other one is monopoly capitalism, which is nourished by the Western civilization. There is a need for a new perception of civilization to cover the gulf in income distribution and to solve the problem of destructive poverty.

Key Words: Poverty, The Rich Poor Gap, Monopoly Capitalism, Western Civilization, Islâmic Civilization.

¹ Bu makale Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğüne düzenlenen Uluslararası Yoksullukla Mücadele Sempozyumu'nda (13-15 Ekim 2010) bildiri olarak sunulmuş olup, yayım için tekrar gözden geçirilmiştir.

Giriş

Bu çalışmanın amacı Batı medeniyeti ve onun ekonomik sistemi olan kapitalizmin yoksulluk kavramına bakışı ile iyileştirmeye yönelik politikalarını analiz etmek, alternatif politika ve stratejiler ortaya koymaktır.

İnsanın hayatını ve neslini idame ettirebilmesi yemek, içmek, giyinmek, barınmak ve korunmak gibi temel ihtiyaçlarını karşılaması ile mümkündür. Bu temel ihtiyaçları genelde toplumun büyük bir kesimi karşılayabilir, karşılayamayanlar ise yoksul veya fakir olarak nitelendirilir. Üretilen ortak zenginliğin paylaşılmasında daha çok alanların, hiç alamayan veya çok az alanlara karşı bir sorumluluğu olmalıdır.

Toplum hayatında âhengi sağlamanın en büyük şartı, tabakalar arasında boşluk kalmamasıdır. Zenginlerin fakirlerden bağlantısını koparacak kadar uzaklaşmaması lâzımdır. Eğer tabakalar arasında uçurumlar oluşursa toplumun rahatı ve huzuru kaçır. Zenginler “huzur ve emniyetleri” için fakirlere, onları hayata tutunduracak bir bedel ödemek durumundadırlar. Bu bedel zenginlerden fakirlere bir “lütuf” değil, fakirlerin zenginlerde kalmış olan alacağıdır.

“Toplumdaki tabakaların arasında varlık bakımından hiçbir yurttaşın ne başkasını satın alacak kadar zengin, ne de kendini satmak zorunda kalacak kadar fakir olmaması gerekir” diyen Rousseau’ya göre (1994: 164), “Devleti sağlamlaştırmak için aşırı zengin ve aşırı fakir ucu elden geldiğince birbirine yaklaştırmalı, ne çok varlıklılar ne de çok yoksulların varlığına müsaade edilmemelidir. Aksi halde bu yapının birinden zorbalığı kışkırtanlar, diğerinden de zorbalı çıkacaktır.”

Yoksulluk insanlıkla birlikte var olan sosyolojik bir gerçektir. Bir toplumda tüm kesimlerin eşit gelir düzeyinde olmaları beklenemez. Beklenilmesi doğru da değildir. İnsanlar yaşadıkları bölgelerin sunduğu imkânlar, gelişmişlik düzeyi, nüfus yoğunluğu, yapılan işin mahiyeti, toplumdaki siyasi, iktisadi ve sosyo-kültürel yapı gibi pek çok sebeplerden dolayı kaynak ve gelir dağılımı konusunda farklı pozisyonlarda bulunurlar. Temel hak ve hürriyetlerde olması gereken eşitliği ekonomik düzeyde de aramak doğru bir yaklaşım değildir. Nitekim kapitalizmin ağır emek sömürsüne bir tepki olarak ortaya çıkan ve ekonomik eşitlik iddiasında olan sosyalist ve Marksist sistemler, çok istedikleri halde bunu başaramamışlardır. Dünyada hem zengin insanlar hem de fakirler bulunacaktır. O halde olması gereken şey gelir guruplarındaki farklılığın eşitlikten daha gerçekçi olduğunu kabul etmek, fakat bu farklılığın hangi oranlarda olursa “kabul edilebilir” olduğunu belirlemektir.

Yoksulluk, çoğunlukla önceki yüzyıllarda savaşlar veya tabii bir felaketin sonucunda ortaya çıkan kıtlıklarla kendini hissettiren ve belirli bölgelerde etkili olan bir durumdur. Devletin veya toplumun varlıklı kesimlerinin yardımlarıyla bertaraf edilebilirdi. Esasen önceki dönemlerde zengin ile fakirin hayat şartlarında büyük uçurumlar da yoktu. Günümüzde ise yoksulluk önceki yüzyıllardan bambaşka bir mahiyet arz etmektedir. Batı medeniyetinin dünyada hâkimiyetini pekiştirmesi ve onun felsefi temellerinden beslenen kapitalizmin hegemonik tekeli gücünün dünyaya yayılmasıyla orta sınıf aşındırılmış ve hızlı bir zengin-fakir kutuplaşması başlamıştır.

Aşırı zenginlerle aşırı yoksullar arasındaki mesafenin uçurumlara dönüştüğü ve insanlığı tehdit ettiği bir dönem önceki yüzyıllarda pek göze çarpmamaktadır. Bir yardım kuruluşu Oxfam'ın 2016 Davos zirvesi öncesinde Credit Suisse'in verilerine dayanarak yayımladığı rapora göre "Dünyanın en zengin %1'lik kesiminin serveti, mütebaki %99'luk kesimin servetine eşit." Bu dehşet dengesine tüy diken gösterge ise Grafik 1'de görüldüğü üzere "Dünyadaki en zengin 62 kişinin 1 trilyon 760 milyar ABD \$ tutan servetinin Dünyanın en yoksul kesiminin varlıklarının yarısına denk gelmektedir (Oxfam Report, 2016: 2).

Grafik 1: En Zengin 62 Kişinin Serveti -2016

Kaynak: Oxfam Davos Report, 2016, s. 11.

Dünyanın en zenginlerinin servetinin dünya nüfusunun yarısının servetine eşitliğini sağlayan kişi sayısı 2010 yılında 388 iken, bu sayı 2011'de 177'ye,

2012'de 159'a, 2013'te 92'ye, 2014'te 80'e ve 2015 yılında ise 62'ye inmiştir. Yani daha az lord, daha fazla sayıda modern köleye karşılık gelmektedir. Bir başka ifade ile sayılı milyarderlerin serveti, yoksulların da sayısı artmaktadır.

Oxfam, yıllık eşitsizliğin ele alınması için adımlar atılmadığı sürece, dünyanın en zengin %1'lik kolektif servetinin önümüzdeki yıl küresel nüfusun %99'unu aşacağını belirten Oxfam direktörü Byanyima, "Dokuz kişiden birinin yemek yiyemediği ve bir milyardan fazla insanın hâlâ günde 1,25 ABD Doları'nın altında hayatta kalma mücadelesi verdiği ve "%1'e karşı geri kalanların birleştiği bir dünyanın yaşanır olup-olamayacağını soruyor ve zengin-fakir uçurumunun giderek derinleştiğine dikkati çekiyor (Oxfam Report, 2016: 4).

Sanayi sonrası toplum aşamasının hızla değişen taleplerine cevap verebilen tek alternatifin kapitalizm olduğu iddiası (Fukuyama, 2014: 499), gerçeği yansıtmamakta, kapitalizmin zaferi maalesef zenginlerle fakirler arasındaki uçurumu gün geçtikçe daha da derinleştirmektedir.

Gayet açıktır ki bu sorunu "arzuları" ihtiyaç olarak sunan ve varlığını "tüketim toplumu" ile sürdürmeyi amaçlayan ve küresel finans tekellerine yol açan kapitalizm ve onun fikri altyapısını dokuyan Batı medeniyeti çözemez. Çünkü o hayatı bir savaş olarak görmekte, yaşama hakkını güçlülere tahsis etmekte, zayıfları ise doğal seleksiyonun temizleyeceği artıklar olarak kabul etmektedir.

Sorunun çözüme kavuşturulması için küresel siyasetteki tek kutupluluğu çok kutupluluğa dönüştürecek politikalara paralel olarak, kapitalizmin küresel finans tekellerini kıracak alternatiflere ihtiyaç vardır. Bununla eş zamanlı olarak yoksulluğun yeniden tanımlanması ve zenginlerle fakirler arasındaki dengenin kabul edilebilir bir seviyeye getirilmesi için yeni politikalar ve stratejiler geliştirilmesi gerekir. Bu hususta kendi medeniyetimizin değer yargıları ve uygulamalarını tüm havf ve komplekslerden arınarak değerlendirmek zorundayız. Yaşanmış bir medeniyetin güzel uygulama örneklerini yeniden keşfetmek için "bir batılının çağırısı" beklenmemelidir. Zira bu öncelikle kendimize düşen bir vecibedir.

1. Yoksulluk

Yoksulluk kavramının yüzyıllar içinde tanımının değişiklik göstermesi anlaşılabilir bir husustur. Fakir kimdir? Zengin kimdir? Bu kavramlar izafi olduğundan resmi karşılığı kadar, insanların bakış açısına göre de bir karşılığı bulunabilir. Mesela aynı miktar malı olan iki farklı kişiden birisi kendini çok fakir görürken, bir başkası yoksul olmadığını düşünebilir. Tarım toplumundaki yoksulluk algısı ile sanayi sonrası toplumda yoksulluk algısı farklılaşabilir. Kültürlere göre de yoksulluk farklı değerlendirilebilir.

Ancak ihtiyaç kavramını temel alarak yapılacak bir yoksulluk tarifinde iki hususun açığa çıkarılması gerekir. Birincisi ihtiyaç, diğeri de üzerinde mutabık kalınan uluslararası bir yoksulluk tanımı. Önce ihtiyaç kavramının lügat ve teorilerde ele alınışını inceleyelim.

Kamus-u Türkî'de ihtiyaç, "Bir şeye onsuz yapamayacak derecede bağlı olma, yokluk, yoksulluk, zaruret, insanın yaşaması için gereken şeyler" (Sâmi, 1995: 76) olarak zaruri ihtiyaçlar anlamında tanımlanmıştır. Bu tanım zaman zaman "hâcat-ı zaruriye" adıyla "mekulat, melbusat, meskenet, mahrukat" olarak 4M şeklinde formüle edilmiştir. Günümüz ifadesiyle yiyecek, giyecek, ev ve yakacak temel ihtiyaçlar olarak belirlenmiştir. Geleneksel olarak toplumda bu dört ihtiyacını karşılayamayan fakir veya yoksul olarak kabul edilmiş ve yardım edilmesi gereken insan olarak değerlendirilmiştir. Dikkat edilirse Dünyanın birçok yerinde en önemli temel ihtiyaçlardan birisi olan temiz suya erişim, sahip olduğumuz tabii kaynaklar ve bu kaynakların meydanlara, halkın kolayca ulaşabileceği yerlere sebil olarak, çeşme olarak dikilmesi sebebiyle bizim toplumumuzun zaruri ihtiyaçlar kategorisinde kendisine yer bulamamıştır. Bu vesile ile ifade etmek gerekirse zaruri ihtiyaçların böyle birkaç maddeyle sınırlandırıldığı bir toplumda bunları temin edemeyenlerin oranı çok sınırlı kalacak, devlet ve toplumdaki zenginlerin sağladığı destekle, var olan sınırlı sayıdaki fakirler o sosyal bünye içinde hayatını idame ettirebilecektir.

Meydan Larousse ihtiyaç kavramını "Canlı varlıkları, hayatın sürdürülmesi için gerekli bazı eylemlere iten bir eksiklik veya bir tedirginlik duygusu, yoksun bulunulan bir şeyin arzulanmasına yol açan yoksunluk duygusu, bir şeyi gerçekleştirebilmek, gerekeni yapabilmek için zorunlu olan şey" (1981: 238) olarak ifade etmiştir. Burada da ihtiyacın, hayatın idamesi için gerekli olan maddelerle sınırlandırılarak zaruri olmayan ihtiyaçların dikkate alınmadığı görülür.

İktisat sözlüğünde ihtiyaç, "Herhangi bir mala bir maddeye karşı duyulan arzu, tatmin edilmediği zaman ızdırap ve elem, tatmin edildiği takdirde haz veren his" (Öney, 1978: 141), şeklinde daha genel bir çerçeveye oturtulmuştur. Burada zaruri olan, olmayan ayırımından ziyade arzu ve isteklerin derecesi öne çıkarılmıştır. Bu yaklaşımın ucu da zaruri olmayan ihtiyaçların kolaylıkla zaruri ihtiyaçlar kategorisine girebilmesi ve bunları temin edemeyen toplum kesimlerinin kendisini "fakir" addetmesine yol açabilir. Toplumda böyle bir sosyo-psikolojinin oluşması yardımlaşma yerine egoizmi, hırs ve rekabeti uyandırabilir.

İhtiyaçlar hiyerarşisi teorisine göre (Maslow, 1943: 370); İnsani ihtiyaçlar kendilerini ön plândaki hiyerarşiler halinde ayarlarlar. Yani, bir ihtiyacın ortaya çıkışı genellikle daha öncekinden daha güçlü bir ihtiyaçtan önce gelen

memnuniyete dayanır. Yemek, içmek gibi hayatın idamesi için vazgeçilmez olan ihtiyaçlar birinci öncelikli fizyolojik ihtiyaçlar olarak tanımlanmıştır. Bunu ikinci kategoride korunma gibi güvenlik ihtiyaçları, daha sonra aidiyet, sevgi, saygınlık ve kendini gerçekleştirme gibi bir hiyerarşi takip eder. İnsan için o an baskın olan ihtiyaç hangi kategoriye ait ise, kişinin gelişmişlik düzeyi de aynı seviyede olacaktır. Belirli bir kategorideki ihtiyacın karşılanması durumunda kişi, bir üst kategorideki ihtiyacı karşılamaya yönelecektir. Bu durum kişilik gelişme düzeyini de bir üst düzeye sürükleyecektir.

Bu teoride temel ihtiyaçlardan başlayan hiyerarşi zaruri olmayan, insan tabiatı gereği arzuladığı ve sahip olmak istediği tüm talepleri, ihtiyaç kategorisinde kendisine bir yer bulmaktadır. Bu talepleri sınırlayan herhangi bir araç yoktur. Ancak Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi fert yerine toplumun esas alınması şartıyla bir üst basamağa çıkmayı meşru hale getirebilir. Aksi takdirde Batı felsefesinin egoist bireyci tutumu servetteki fakirin hakkını görmezden gelerek bir zengin-yoksul uçurumunu kaçınılmaz hale getirecektir.

İhtiyaç kavramının değerlendirilmesinden sonra bir de ihtiyaçlarını karşılama düzeyine göre yoksulluk kavramını değerlendirelim. Ansiklopedik Büyük Lügat'te (Yeğin ve Diğ. 1981: 520) fakirliğin "yoksul, muhtaç" gibi bilinen anlamları yanında fikhî mânasına da yer verilmektedir. Buna göre dîni istilahta "Nisap miktarından fazla mala sahip olmayan kimse, velev ki asli ihtiyacından olmak üzere evi, ev eşyası ve borcuna muadil malı veya parası olsun" fakir sayılmaktadır. Bu tanımlamada mutlak yoksulluk veya açlık sınırının altındaki yoksulluktan ziyade izafi yoksulluk esas alınmaktadır. Yani yoksullukta tavan olarak nitelenebilecek, zenginliğin bir altındaki düzey fakirlik sınırının başlangıcı olarak alınmakta, daha alt düzeylere inilmemektedir. Bir başka ifade ile asgari zenginlik sınırının altında olanlar, fakirlik derecesine bakılmaksızın fakir sayılmakta ve yardıma müstahak olarak kabul edilmektedir.

Yoksulluk veya fakirlik kavramının uluslararası alanda kabul edilen ortak tanımına bakıldığında bu kavramın "mutlak yoksulluk" ve "izafi yoksulluk" olarak iki kategoride ele alındığı görülür. Mutlak yoksulluk, bir insanın hayatını idame ettirmesi için gerekli olan temel ihtiyaç maddelerini asgari düzeyde bile sağlayamaması durumudur. Mutlak yoksulluğun oranı ise, temel ihtiyaç maddelerini asgari düzeyde sağlayamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır.

Dünya Bankasının 1990'daki çalışmasına göre bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli minimum kalori miktarı olan (2400k/cal) besini almayan insanlar "mutlak yoksul" olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma göre, günlük bir ABD Doları kadar harcama seviyesi mutlak yoksulluk sınırını oluşturmakla beraber bu miktar tüm ülkeler için geçerli değildir. Başka bir ifade ile mutlak yoksulluk sınırı ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre bir ila dört ABD Doları arasında

değişmektedir. İzafi yoksullukta birey mutlak yoksulluğun üzerinde fakat toplumun ortalama refah düzeyinin altında bir gelir ve harcama seviyesine sahiptir. Yoksulluk sınırı ile ilgili birinci tespit 1985 yılı fiyatlarıyla günlük 1.05 ABD \$, yıllık ise 383,25 ABD \$ olarak ifade edilmiştir (www.worldbank.org: 2010).

Dünya Bankası'nın satın alma gücü paritesini belirlemek üzere yaptırdığı son çalışmada ise "uluslararası yoksulluk sınırı" (IPL), 1.90 \$/gün olarak belirlenmiştir. Böylece yoksulluk sınırını 2005'te 1.25 \$/gün olarak belirleyen satın alma gücü paritesinde 0,65'lik bir artışın ortaya çıktığı görülmüştür (Jolliffe ve Prydz, 2016: 14). Buna göre uluslararası yoksulluk alt sınırı yıllık olarak 456,25 \$'dan 693,5 \$'a çıkmıştır. Dünya Bankası'nın 1985 verileri esas alındığında yoksulluk sınırının son 30 yılda yaklaşık olarak iki kat arttığı ortaya çıkmaktadır. Bu değerlendirmeler ışığında önce Türkiye'de sonrada Dünyada yoksulluk tablosuna bir göz atalım. OECD 2014 verilerine göre Türkiye'nin gini katsayısı² 0,393'tür (www.oecd.org/). Dünya gini katsayı ortalamasının 0,68 olduğu dikkate alınırsa Türkiye'nin gelir dağılımı adaletsizliğinde riskli bölgelerin uzağında olduğu, OECD ortalamasının 0,318 olduğu dikkate alınırsa Türkiye'de gelir dağılımı adaletsizliğinin OECD ülkelerinden daha fazla olduğu anlaşılır. TÜİK 2015 yılı verileri OECD verileri ile örtüşmekte olup gini katsayısı 0,39'dur (Tablo 1). Buna göre 2006 yılına nazaran gelir dağılımı adaletsizliğinde üç puanlık bir iyileştirme yapmış olup, yüzdeler grublar itibariyle de 2006 yılında P80/P20 oranında³ iki puanlık bir azalma ile 9,6'dan 7,6'ya indiği görülmektedir.

Tablo 1: Türkiye Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Gini Katsayısı Ve P80/P20 Oranı 2006-2015

Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Gini Katsayısı	0,42	0,40	0,40	0,41	0,40	0,40	0,40	0,40	0,39	0,39
P80/P20 Oranı	9,6	8,1	8,1	8,5	7,9	8,0	8,0	7,7	7,4	7,6

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler, 2016, Sayı, 21584, <http://www.tuik.gov.tr>.

² Gini katsayısı bir ülkede milli gelirin dağılımının adaletli olup olmadığını ölçmek için kullanılmaktadır. "0 ile 1" arasında bir değer olup, sıfıra ne kadar yakınsa, mutlak eşitliğe o kadar yaklaşmış, bire ne kadar yakınsa mutlak eşitlikten o kadar uzaklaşmış demektir (Ekonomi Politikası Sözlüğü, <http://www.ekodialog.com>).

³ Fertler eşdeğer hane halkı kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında; "İlk yüzde 20'lik grup" geliri en düşük olan grubu, "Son yüzde 20'lik grup" ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır. En yüksek gelire sahip %20'lik grubun gelirinin, en düşük gelire sahip %20'lik grubun gelirine oranı P80/P20 şeklinde gösterilmektedir. TÜİK, Temel İstatistikler, 2017. <http://www.tuik.gov.tr>.

Keza Ortalama yıllık eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert geliri 16.515 TL olduğu ülkemizde 2015 yılı verilerine göre yoksulluk sınırı %14,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre Türkiye’de yoksulluk sınırının altında yaşayan 11,4 milyon insan bulunmaktadır (TUİK, 2016). Cari satın alma gücü paritesi cinsinden yoksulluk sınırlarına göre fert yoksulluk oranları incelendiğinde (Tablo 2), Kişi başı günlük harcaması, cari satın alma gücü paritesine göre 2,15 doların altında kalan fert oranının 2015 yılında %0,06 seviyesinde olduğu görülmektedir. Yoksulluk sınırı, cari satın alma gücü paritesine göre 4,3 dolar olarak alındığında ise, 2014 yılında %1,62 olan yoksulluk oranının 0,4 puanlık bir iyileşme ile 2015 yılında %1,58 seviyesine çekildiği görülür.

Tablo 2: Cari Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Yoksulluk Sınırlarına Göre Fert Yoksulluk Oranları, 2007- 2015

Yoksulluk Sınırı	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kişi başı 2,15 \$ altı/gün	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06	0,06	0,03	0,06
Kişi başı 4,3 \$ altı/gün	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79	2,27	2,06	1,62	1,58

Kaynak: TUİK_b, Haber Bülteni, 2016, Sayı: 21867.

Dünya Bankası’nın 2011 yılı için belirlenen uluslararası yoksulluk sınırı verilerine göre Türkiye’de günlük geliri 1,90 \$ altında fert bulunmamaktadır. Ancak bu ülkeler bazına indirildiğinde bu değer Türkiye için fert başına düşen milli gelir hesabı üzerinden 2,82 \$ olarak belirlenmiştir (Jolliffe ve Prydz, 2016: 34). Bu durumda Türkiye’de 2,5 ila 4 milyon arası nüfusun yıllık gelirinin 1.029 \$ altında olduğu görülür.

Şimdi biraz da Dünyadaki yoksulluk tablosunu gözden geçirelim. Dünya Bankası uzmanlarından Dikhanov (2005, 46) tarafından yapılan bir çalışmanın sonuçları bu konuda bize bir fikir verebilir. Tablo 3’de görüldüğü gibi yıllık geliri 700 Dolar olan yoksulların oranı 2000 yılında dünya nüfusunun %38’ini teşkil ederken bu oranın 2015 yılında 1,3’lük bir artışla %39,3’ü bulacağı tahmin edilmektedir. Buna göre gelir dağılımındaki kötüleşme önümüzdeki 5 yıl içinde artmaya devam edecektir.

Keza yıllık geliri 1400 Dolar olan gurup 2000 yılında dünya nüfusunun %46,4’ünü oluşturmakta iken, 2015 yılında 4,3 puan gerileyerek %42,1 olacağı tahmin edilmektedir. Bu grupta çok cüzi bir iyileşme beklenmektedir. Buradaki değerlendirmelerin de yine toplum kesimleri açısından yapıldığı unutulmamalıdır. Eğer kişisel düzeyde Dünyanın “en zenginleri” listeleri ile bakılacak olursa bu kopmanın düzeyi daha açık olarak görülecektir. Genel

olarak değerlendirilirse her iki oran da dünyada gelir dağılımında tehlikeli boyutta bir adaletsizlik olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Tablo 3: Dünyada Yoksulluk Trendi (2000-2015)

Yoksulluk Düzeyi	Dünya		Latin Amerika		Doğu Asya		Güney Asya		Afrika		Doğu ve Orta Avrupa	
	2000	2015	2000	2015	2000	2015	2000	2015	2000	2015	2000	2015
700 \$	38.0%	39.3%	34.7%	33.5%	33.9%	26.2%	26.8%	20.3%	51.2%	46.2%	23.1%	15.8%
1,400 \$	46.4%	42.1%	40.8%	39.1%	43.4%	32.6%	40.3%	29.2%	64.2%	59.1%	27.6%	18.8%

Kaynak: Dikhanov, Yuri (2005), Trends In Global Income Distribution, World Bank s.46.

Elde edilen bu sonuçlar küreselleşmenin gelir dağılımındaki adaletsizliği engelleyememesinin altında kapitalizmin küreselleşerek finans tekeli oluşturduğu kanaatini güçlendirmektedir. Yoksulluk ve gelir dağılımı adaletsizliği üzerine yapılan pek çok araştırmada ortaya çıkan gerçek 2016 Davos zirvesinde de ilan edildiği gibi şudur. Dünyanın en zengin %1'lik kesiminin serveti, maalesef kalan %99'luk kesimin servetine eşittir (Oxfam Report, 2016: 2) ve bu tehlikeli gidişi durduracak bir karşı hareket de bulunmamaktadır.

2. Batı Medeniyetinin Felsefi Temelleri

İlk bakışta küresel yoksullukla medeniyet arasında doğrudan bir ilişki kurulamayabilir. Ancak konu daha dikkatli incelendiğinde medeniyet anlayışıyla küresel refah dağılımı arasında doğrudan ve oldukça etkili bir ilişki olduğu ortaya çıkar.

Aslında medeniyet tüm insanlığın ortak malı ve gelmiş-geçmiş tüm medeniyetlerin bir hülasesidir. Tüm milletlerin medeniyete bir oranda katkısı bulunmaktadır. Tarih boyu değişik bölgelerde ortaya çıkan parlak medeniyetler şüphesiz tecrübelerini birbirine aktarmış ve paylaşmışlardır. Medeniyetlerin bir evrensel olan bilimsel ve teknik yönü, bir de uygulamaya bakan kültür ve anlayış yönü bulunmaktadır. Bilim ve teknik gelişmişliğe tüm insanlığın katkısı olmuştur, bu açıdan hiçbir millet veya medeniyet günümüzdeki teknolojik gelişimi inhisar altına alamaz, temellük edemez, tek başına sahip çıkamaz. Zira meşhurdur, fezaya giden füzede, füzeyi fezaya fırlatan kadar, tekerleği bulanın da payı vardır. Füze izafi olarak tekâmülün sonu ise, teker de başlangıcıdır. Aslolan sürtünme katsayısının asgariye indirilmesidir. Fakat cihanşumul olan

bilim ve teknik gelişmelerin sağladığı araçları insanlığa hizmet için sunma veya insanları sömürmek için kullanma ahlâki bir meseledir ve medeniyetin anlayış ve hayata bakış yönünü temsil eder. Batı bu açıdan materyalist ve madde merkezli tercihini öne çıkarmış ve bu sebeple de tüm dünyada sorunları çözmek yerine ağırlaştırmıştır.

Neden Batı medeniyeti bilim ve teknolojinin sağladığı imkân, kabiliyet ve gücü emperyal ve sömürü amacıyla kullanmaktadır? Bu sorunun cevabı küresel yoksulluğun açıklanmasına yardım edecek verileri de içinde barındırdığı için kısa bir medeniyet analizine ihtiyaç vardır.

Batı medeniyeti antik Yunan ve Roma (Grek ve Latin) medeniyetinin bir karışımı olarak nitelenebilir (Sorokin, 1972: 189). Daha sonra İsevilik bu medeniyetin paganist yapısını semavi bir din anlayışına yöneltmiştir. Bu sebeple Batı medeniyeti tahlil edilirken bu iki yüzün dikkate alınması gerekir. Bu yüzlerden birincisinin ikincisine daha baskın ve etkili olmasından dolayı Batı medeniyetinin insanlığa faydadan çok zarar verdiği söylenebilir. Bu durum batı felsefi algısının tabii bir sonucudur.

Batı medeniyeti beş olumsuz prensip üzerinde kurulmuştur. Dayanak noktası kuvvettir; kuvvet ise tabiatı icabı zayıfın hukukuna tecavüz eder. Ulaşmak istediği hedef ve maksadı, menfaattir. Menfaat kuvvetle bütünleşince kuralsız ve saldırgan olur. Hayat anlayışı mücadele ve savaştır. Güçlülerin yaşama hakkına sahip olacağı, zayıfların ise doğal elemeye tabi olduğu kanaati bu anlayışın neticesidir. Hayattan beklentisini arzuları tatmin ve isteklerini her şeye rağmen gerçekleştirme şeklinde formüle eden bir anlayışın, sınırsız bir egoizm, doymaz bilmez bir zevkçilik halitası ile insani duyguları öldürme, hissizleşme, ilgisizleşme, hayatı anlamsız bulma gibi mânevi boşluklara yol açması şaşırtıcı olmayacaktır. Toplum tabakaları arasında ilişki bağı olarak başkasını yutmakla beslenen ırkçılığı esas alır. Bunun sonucu ise zayıf milletlerin yok edilmesi, asimilasyona tabi tutulması, köleleştirilmesi veyahut ta sürgün edilmesidir. Bu bakış açısı, bireysel ilişkilerde başka ırkları aşağılama, devlet politikalarında ise başka toplumları ayırıştırma ve yutma aracı olarak kullanılmaktadır (Nursi, 1976: 36-39).

Bu hususta medeniyet tarihçilerinden Toynbee (1980, 1995); "Dünyanın paylaşılması için yarışan batılı güçlerin son dört yüz yıl içinde aslan payını almak için kullandıkları bir ayırıştırma aracı olarak ırkçılığı kullandıklarını" ifade etmekte ve bunu modern batı toplumunun yaydığı bir felaket olarak tanımlamaktadır. Elbette kendi renginden, dilinden, dininden olmayanı kabul etmeyen ırkçı bir tavırdan merhamet duygusu ümit edilemez. Böyle bir felsefi anlayışın şekillendireceği hayatın, boğuşma, vuruşma, imha etme ve sömürme gibi bir sonla bitmesi kaçınılmazdır.

Nitekim Batı güçlendiği andan itibaren tüm dünyada diğer milletleri sömürme, sürgün etme, asimile veya imha etme gibi yöntemleri kullanarak dünya barışına ağır darbeler indirmiştir. Yaklaşık yüz milyon insanın kanına mal olan iki müthiş dünya savaşı bu dönemde yaşanmıştır.

Kapitalist sistemin çarklarının döndürülmesi için tüketim toplumu inşası ve propaganda ile zaruri olmayan ihtiyaçların zaruri ihtiyaçlar kategorisine sokulması sonucunda bir adam daha önce zaruri ihtiyaç olarak dört şeye ihtiyaç duyarken, batı medeniyeti belki kırk şeye muhtaç ve fakir etmiştir. Bu ihtiyaçları karşılamak için elde edilen gelir yeterli olmadığı için de rüşvet, dolandırıcılık vb yolların açılması ile bireyin ahlâkını bozmuştur. Toplumda eskiye oranla servet artışı görülürken; gelir dağılımındaki çarpıklık ve uçurumlar oluşması sebebiyle izafi olarak bireylerin kendini fakir hissetmesine yol açmıştır.

İşte tüm bu sebeplerle Batı medeniyeti insanlığın yüzde seksenini sıkıntı, mahrumiyet ve mutsuzluğa atmış, azınlık bir kesimi ise maddi bir saadete çıkarmıştır. Çoğunluğu mutsuz, sadece azınlık bir kesimi mutlu eden bir medeniyet sorgulanmak ve suçlanmaktan elbette ki kurtulamayacaktır.

Dünyanın yaşamış olduğu üç önemli bütünleşmeden söz edilebilir. Birisi Eski Kıta'dan yeni kıtalara gidişle sağlanan coğrafi bütünleşme, diğeri sanayi ihtilâli neticesinde makine gücünün sağladığı mekanik bütünleşme ve son olarak da iletişim araçlarının gelişmesi ve internet üzerinden sağlanan bütünleşme ki bu elektronik bütünleşmeye küreselleşme denilmektedir.

Batı, coğrafi ve mekanik bütünleşmeyi Amerika ve Avustralya kıtalarının istilası için kullanmış, teknolojik ve askeri üstünlüğünü kullanarak bu kıtaları sömürgeleştirmiştir. Kıtanın değerli madenleri kadar diğer tabii kaynakları da talan edilmiş; eti, derisi, dişi için veya zevk için sınırsız avlanmalarla hayvan türlerinin nesilleri kurutulmuş ve bitki çeşitliliği kadar çevre dengesi (ekoloji) de alt-üst edilmiştir. Dünyanın kalan kısımları Hindistan, Çin ve neredeyse Afrika'nın tamamı kadar insan yaşamayan Antarktika ve Kuzey Buz Denizi de bu felaketten nasibini almış ve almaya da devam etmektedir.

Nihayet elektronik bütünleşmenin meyvesi olan iletişimden ise küreselleşme adı altında tekelci kapitalizm dünyanın başına sarılmıştır. Tüm bunların sonucunda kuzey-güney uçurumu derinleşmiş, dünyada ve ülkelerdeki gelir dağılımı uçurumu daha bir kronikleşmiştir.

Üçüncü Dalga'nın yazarı Toffler (1981: 433), ikinci dalga medeniyetinin Protestan ahlâkıyla birlikte geldiğini hatırlatarak, Batı medeniyetinin beklentileri karşılayamamasından, toplumda moral değerlerin zayıflamasından, alkolizmden, intiharların ve psikolojik çöküntünün yaygınlığından şikâyet etmektedir.

Batı medeniyeti üzerinde önemli bir analiz yapan Toynbee (1980: 105), geleceğin tarihçilerinin 20. Yüzyılın en önemli olayını, “Batı medeniyetinin dünyada yaşayan diğer toplumlar üzerindeki etkisi olarak görecekları” tespitinden sonra, Batı medeniyetinin bugün üzerinde bulunduğu üstünlük tahtından alkolizm ve ırkçılık gibi sosyal hastalıkları tedavi etmedeki başarısızlığı ve dünyada doğurduğu eşitsizlik ve dünya kaynaklarını ayrıcalıklı bir azınlığa tahsis edip, ayrıcalıksız bir çoğunluğu bundan mahrum tutması sebebiyle indirileceğini ifade etmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki Batı medeniyeti insanlığın ortak bilgi birikimini devralarak ona teknolojik bir sıçrama yaptırmış olabilir ama aynı başarıyı insanlara barış, refah ve huzur getirmede başaramamıştır.

3. Kapitalist Sistem Yoksulluğu Önleyebilir mi?

Batı teknolojik ve askeri gücünü diğer toplumları sömürgeleştirmek için kullanırken, kurduğu ekonomik sistemiyle de toplumları derinden sarsmıştır. Emperyalizm ve sömürü ile elde edilen zenginliğe dayalı olarak oluşturulan kapitalist yapının iki yıkıcı kanunu bulunmaktadır. Birisi dünyada oluşturulan finans tekelleri vasıtasıyla faize dayalı olarak servetin belirli ellerde toplanmasını sağlamak, diğeri de emeğin sömürülmesidir. Bunlardan ikincisi Marksizm’in verdiği mücadele ile kısmen geriletmiş olsa da servetin belirli bir azınlığın elinde toplanmasını netice veren finans ve sermaye tekelleri ilerlemesini sürdürmektedir. Bu sistem aşırı zengin azınlık ve aşırı fakir çoğunluk uçurumunu her geçen gün biraz daha derinleştirmektedir.

Kapitalist sistemin dünya gelir dağılımındaki adaletsizliği hızlandırdığı, küreselleşmenin de dolaylı olarak bu adaletsizliği derinleştirdiği bazı iktisatçılar tarafından dile getirilmektedir. Nitekim tarihi sürece bakıldığında uluslararası düzeyde gelir dağılımındaki eşitsizliğin son iki yüzyılda iyice bozulduğu ortaya çıkmaktadır. Yoksulluğu önlemede uluslararası alanda ve ülkeler düzeyinde alınan tedbirlere bakıldığında Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde oluşturulan Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi kurumlar ile ülkeler düzeyindeki sosyal düzenlemelerin başta geldiği görülür. Bunun dışında sivil toplum kuruluşları ve ülke kültür ve medeniyet anlayışının şekillendirdiği yardım kuruluşları da öne çıkmaktadır.

Aslında önlenemez gibi sunulan Dünyadaki yoksulluğun maliyeti diğer harcamaların yanında çok da önemli bir yekûn teşkil etmez. Mesela, yoksulların ihtiyacı olan gıda için yılda 13 milyar ve sağlıklı içme suyu için 9 milyar ABD Dolarına ihtiyaç var iken, Avrupa’nın sadece yıllık dondurma tüketimi için harcadığı para 11 milyar ABD Dolarıdır. Âdil olmayan bu küresel düzen bir kesimi obezliğe, diğeri kesimi ise açlıktan ölmeye itmektir. ABD ve Avrupa’da evcil hayvan yemine 17 milyar ABD Doları, parfüme ise yılda 12 milyar ABD

Doları harcanmaktadır. BM'ye göre; "Her 100 e-postadan 1 cent alınsa dünyada fakirlik sorunu çözülebilir." Tek bir uçak gemisine harcanan parayla 400 bin insan bir yıl boyunca sağlıklı beslenebilir. Dünyada yıllık askeri harcama tutarı 1 trilyon ABD Dolarından fazladır. Bu harcamalar sadece 18 dakika durdurulsa, susuzluk çeken 2 milyar insana temiz su sağlanabilir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Mutlak yoksulluğun dünyadan silinmesi mümkündür ve başa çıkılabilecek bir sorundur.

Uluslararası kuruluşların dünyada yoksulluğu önlemekten uzak olduğu şimdiye kadarki uygulamalardan ortaya çıkmış bulunmaktadır. Ayrıca idare merkezleri Avrupa ve ABD'de bulunan IMF ve WB gibi kuruluşların yönetici kadroları ve nihayet politikalarının da Batı bloğu tarafından belirlendiği bilinmektedir.

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da Batı'nın hibe ve yardım programlarıdır. Nitekim uluslararası yardım ve bağış listelerinin önde gelen devletlerine bakıldığında bunların hepsinin kuzeyde bulunan, dünyadaki global servetin kaymağını yiyen batı ülkeleri olduğu hemen dikkati çeker.

Konu biraz araştırıldığında bu yardım duygusunun "giydirilmiş" olduğu hemen ortaya çıkmaktadır. Dış yardım bazı gelişmiş ülkelerde çıkarların korunmasına yönelik uluslararası ilişkiler paketinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu ülkelerin yaptıkları yardımlarda iki temel ilişki göze çarpmakta olup bunlardan ilki, yardım yapan ülkelerin yardım yapılan ülkelerdeki siyasi çıkarları; ikincisi ise eski dönemlerdeki sömürge ilişkileridir (Alesina ve Dollar, 2000: 33). Şüphesiz bunun dışında da birçok amaçlar bu yardım paketlerinde dikkate alınmaktadır. Fakat uluslararası ilişkilerin batı tanımında yerini bulan "reel politiği" hiç de duygusal olmayı gerektirmemektedir. Çıkarlar asıl, çıkarlara hizmet etmedeki derecesine göre yardım ve dostluklar ise geçicidir ve bir araçtan öteye geçemez.

Ancak önceki iki amaç hiçbir zaman telaffuz edilmez ve bu yardımlar en yaldızlı hayırseverlik ve dostluk ambalajlarında geniş bir reklamla birlikte sunulur. Bu sebeptendir ki zengin-fakir uçurumunda bu yardımların en ufak bir iyileştirmesinden söz edilemez.

Bu vesile ile ifade etmek gerekir ki fert başına mili gelirin en yüksek olduğu ABD ve AB ülkelerinde, halkların demokrasi talepleri ile ortaya çıkan "Arap Baharı" nı kendi menfaatleri için kışa çeviren ve çıkardıkları iç savaşlardan kaçan mültecilere yardım etmek bir yana kapıları sımsıkı kapama politikalarında ısrar etmekte, akla hayale gelmez tedbirlere başvurmakta ve altına imza attıkları uluslararası sözleşmeleri ayaklar altına almaktan çekinmemektedirler. Oysa onar kadar zengin olmayan Türkiye, üç milyon

civarında Suriyeli mülteciyi beş yıldan beri başka yerden yardım ve destek almadan kendi topraklarında barındırabilmektedir.

4. Yoksulluğu Önlemede Alternatif Görüşler

Batı medeniyetinin ortaya koyduğu kapitalist sistemin zengini daha zengin, fakiri daha fakir hale getirdiği, zengin-fakir arasındaki uçurumu kapatmak bir yana derinleştirdiği, yoksulluğu önlemeyi amaçlayan uluslararası kuruluşların şimdiye kadar etkili bir çözüm üretemedikleri ortadadır.

Acaba dünyanın dengesini bozan, huzurunu kaçıran ve insandaki adalet duygusunu zedeleyen gelir dağılımı adaletsizliğini ortadan kaldıracak bir model bulunabilir mi? Bu soruya öncelikle iktisat uzmanlarının eğilmesi ve olabilecek her türlü çözümü matematik bir yöntemle; yani olmazın neden olmazlığını, olabirlerin de gerçeklik düzeyini olmayana ergi metodu ile analiz etmeleri gerekir. Bu hususta incelemeye alınacak bir görüş yakın geçmişimizden çıkarılabilir. İslâm medeniyetinin zengin fakir arasındaki ilişkileri nasıl düzenlediği incelenebilir. İslâm medeniyetini güçlü bir şekilde temsil etmiş olan Osmanlı Devleti'nin bu sorunu ele alış şekli bize bir fikir verebilir. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin bu konuyla ilgili uygulamalarına kısaca bir göz atalım.

Osmanlı Devleti'nin iktisadi yapısında dinî kuralların önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu kurallar servet üzerinden alınan vergilerin belirlenmesinde rol oynadığı kadar toplum hayatının düzenlenmesinde de oldukça etkili bir konuma sahipti. Bu açıdan değerlendirildiğinde toplum yardımlaşma ve dayanışmasında dinî bir vecibe olan zekât ile onun tamamlayıcıları olan fitre, sadaka ve benzeri araçlar öne çıkmaktadır. Kaldı ki dinî kaynaklı olan bu yardım müesseseleri yüzyıllar içinde toplumun sadece inanç değerleri olarak kalmamış, adet ve geleneklerine, örfüne ve kültürüne kadar işleyerek artık bir medeniyet değeri olarak yerleşmiştir. Bu sebeple sadece çıkış kaynağını dikkate alarak seküler bir insiyakla toplum tarafından özümsemiş olan kültür değerlerimize karşı koymamak icap eder.

Dünya tarihinde yaşanan ihtilâller, kargaşa ve herc-ü merclerin iki kelimeden çıktığı kabul edilmektedir. Birisi; "Ben tok olduktan sonra başkası açlıktan ölse bana ne!" İkincisi; "Sen zahmetler içinde boşul, ben keyif ve huzur içinde rahat edeyim" (Nursi, 2016: 74). İslâm medeniyeti ve onun kıvamı olan Osmanlı devletinde insanlığı tehdit eden birinci kelime zekâtla tedavi edilmiştir. Zekâtla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim Tevbe Suresi 103 âyeti "Onların mallarından sadaka (zekât) al." Delil gösterilerek zekâtın dini bir vecibe olduğu, buna göre, belli bir zenginlik düzeyine ulaşan kişilerin malının kırkta birini zekât olarak vermesi gerektiği belirtilmektedir (<http://arsiv.diyagnetvakfi.org.tr/meal/Tevbe.htm>, 1982).

Zekât zengininin malında fakirin “hakkı” olarak görülmüştür. Yoksa kimilerin zannettiği gibi ihtiyarî yani isteğe bağlı bir yardım olarak kabul edilmemiştir. Bu iki kavram arasında önemli farklar vardır. Yardım bir gönüllük işi ve isteğe bağlı bir tasarruftur. Zekât ise bir vecibe ve mükellefiyettir. Vermeyen sorumludan zorla alınır. İslâm medeniyeti başkasının açlığını umursamayan bir tokluğa cephe almakta ve müsaade etmektedir. Bunun sebebi İslâm medeniyetinin temel değer olarak kuvveti değil, hakkı esas alması, hayatı bir savaş değil yardımlaşma olarak görmesi, toplumlar arası sosyal ilişkilerde ırkçılığı değil, kardeşlik ve insanlık duygularını öne çıkarması ve nihayet egoizm ve menfaatçilik yerine fazileti bayraklaştırmasıdır.

İnsanlığı felakete sürükleyen, medeniyet ve huzuru mahveden ikinci kelimeyi kökünden kesip atan, ikinci kural ise İslâm medeniyetinde faizin yasaklanmasıdır. Bugün “küresel sermaye” gibi müphem bir kavramın arkasına sığınarak dünya kaynaklarını sınırlı sayıda insanın elinde toplayan gücün aslında kapitalizmin küresel finans tekelleri olduğu ortaya çıkmış durumdadır. Bu finans tekellerinin geniş toplum kesimlerine çıkardığı dâvetiye “Sizden emekler, bizden yemekler.” Veya “Bizim huzurumuzun şartı, sizin zahmet ve meşakkatinizde yatmaktadır.” Gibi isyan ettirici bir zora koşmadır. İslâm medeniyeti, servetin belirli ellerde hapsolmasını netice veren ribayı, yani faizi yasaklayarak finans tekellerini kırmaktadır. Bu kuralı hiçe sayan ve faiz üstüne bina edilen iktisadi sistemlerin insanlığı getirdiği durum ortadadır. Artık Batı değerlerini kutsamak uğruna diğer değerlere saldırmak, hele bu İslâm olunca saygısızlığı, hatta küstahlığı da bunun üzerine eklemek tipik bir ideolojik dar görüşlülükten öteye bir anlam ifade etmemektedir.

Bir dini vecibe olarak servetin %2,5’ini fakire vermek, acaba gelir dağılımı uçurumunun üzerine bir köprü kurabilir mi? Hem teorik olarak hem de yüzyıllarca uygulanma geçmişine sahip olarak bu mümkün görünmektedir. Öncelikle malının %2,5’ini fakire vermek zorunda olan zengine bir üst sınır tayin edilmemekte, “zenginliğin şuraya kadar geçerlidir” denilmemekte, servet düşmanlığı yapılmamakta ancak kazandığı servetin bu dünyada, bu çevrede, pek çok tarafın katkılarıyla sağlanan bir ortamda kazanılmasından dolayı tamamının da kendine ait olmadığı belirtilmektedir. Artık zengin ne kadar zengin olursa fakiri de bu oranı korumak şekliyle yukarıya çekmek zorunda olacaktır. Servetteki bu “kırkta bir” altın oranı en fakir olanın da zengin sayılacağı sınıra kadar devam edecektir. İşte bundan sonra ülkede fakir kalmadığı için daireyi çevreleyen halkalar zekâta hak kazanmış olacaklardır. Eğer orada da fakir kalmazsa diğer komşu ülkelerden kalbi kazanılacak olanlar zekâtın objesi durumuna geleceklerdir. Nitekim Osmanlı Devleti’nin ihtişam ve zenginliğinin zirvesinde olduğu dönemlerde Afrika’daki fakirlere yardım gönderdiği bilinmektedir.

Türk-İslâm medeniyetinde zenginden fakire kaynak aktarma sadece zekâtla sınırlı değildir. Borcundan ve aslı ihtiyaçlarından başka en az 80,18 gr. altın veya onun değerinde parası olan müslümanın bir başka yardım aracı da fitir sadakasıdır. Buna halk arasında kısaca "Fitre" denilmektedir. Fitir sadakası vermek için zekâtta olduğu gibi malın üzerinden bir yıl geçmesi ve artıcı nitelikte olması şartı bulunmamaktadır. Halkımız genellikle bunu bayram arifelerine denk getirerek fakir ve ihtiyaç sahiplerinin bayramda eksiklerini tamamlamaları, çocuklarını giydirmeleri ve bayramlık alışverişlerini yapmalarını amaçlamaktadır.

Diğer yardımlaşma araçları arasında sadakayı cariyeye, sadaka ve adak gibi diğer mütemmim cüzler de vardır. Sadakayı cariyenin bir nevi olan servetin aşevleri, hastahâne ve bimarhâneler, hanlar, kervansaraylar, hamamlar, medreseler, cami ve mescitler, çeşmeler ve köprüler gibi burada sayılamayacak kadar uzun bir liste teşkil eden vakıflar ve bu vakıfları ayakta tutacak gelir kaynakları şeklinde organize edilmesi toplumda gelir uçurumları oluşmasına asla fırsat vermemiştir. Osmanlı döneminde sayıları 29 bini bulan (Öztürk, 2010) vakıflar hem dünyaya yardımlaşmanın modelini koyarak örnek olmuş, hem de Osmanlı Medeniyeti'ne "Vakıf Medeniyeti" dedirtmiştir.

Adak, kurban ve yemin gibi halkın pratikleri arsında yer alan ve çoğunlukla ucu muhtaç ve fakirlere yardımla sonuçlanan yardımlaşma araçları dini bir vecibe olarak yerine getirilmektedir. Burada medeniyet değerlerimizde yer alan "sadaka taşları" ve "zimem defterleri" hakkında da kısa bir bilgi paylaşımı yerinde olacaktır. Osmanlı Devleti'nde yardımlaşmanın en güzel uygulama örneklerinden birini teşkil eden "Sadaka Taşları", yardıma muhtaç olan insanların bilinmeden ve ortalığa dökülmeden yardıma ulaşmalarını sağlayan bir uygulamadır (www.girgin.org: 2010). Toplumda gizli olarak yapılan yardım, en makbul yardım tarzı olarak kabul edilmiş ve eskiler bu iş için "sadaka taşı" nı icat etmişlerdir. Onlar yardımın ne alanı küçük düşürecek ne de veren için bir öğünme ve gururlanmaya yol açacak şekilde yapılmasını istememişlerdir.

Halen bâkiyelerine başta İstanbul, Bursa ve Konya olmak üzere Anadolunun muhtelif şehirlerinde rastlanılan sadaka taşları gizli yardımlaşmanın Türklere has bir uygulama örneğini teşkil etmektedir. Bir buçuk-iki metre yüksekliğinde mermerden yapılan Şekil 1'de görüldüğü gibi taşın üst kısımlarında sadakanın bırakılacağı bir tabla veya bünyesinde oyuk şeklinde haznesi olan bu taşlara ihtiyacı olmasına rağmen dilenmekten çekinenler gecenin geç saatlerinde gelir ama bırakılan meblağın tamamını değil, ihtiyaçları olduğu kadarını alırlardı. İhtiyacını bu yolla karşılayan muhtaçların durumlarını düzelttiklerinde öncelikle bu sadaka taşlarına kendilerinin de aynı şekilde yardım bırakmaları bir gelenek halini almıştır.

Şekil 1: Sadaka Taşı

Kaynak: <http://www.girgin.org/ansiklopedi/sadakatasi.htm>.

Türk kültüründe “sadaka taşı” adıyla bilinen ve Tanzimat dönemine kadar devam etmiş olan yardımlaşma usulü dilenciliğin önlenmesi veya asgari düzeye indirilmesi için alınmış bir tedbir mahiyetindedir. Câmilerin herkesin göremeyeceği bir köşesine konulan mermer bir sütunun üstüne bir çukur açılır, isteyenler sadakalarını buraya bırakır ve ihtiyaç sahipleri ihtiyacı olan miktarı alarak sıkıntısını giderirdi (Duman, 2008: 384).

Diğer bir güzel uygulama örneği de zimen defterleridir (www.turkeyforum.com.2010). Zenginler ve yardım yapmak isteyenler kılık-kıyafet değiştirerek hiç tanımadıkları semt ve mahallelere gidip, bakkalın, kasabın, manavın تنها zamanlarını seçerek veresiye mal alan mahallenin fakirlerine ait veresiye defterlerini (Zimen defteri) sorarlar ve buradaki veresiye yapılan alışveriş kayıtlarını sildirir, hiç tanımadıkları fakirlerin borçlarını öderler, ne ödeyen ne de borcu ödenen birbirini bilmezdi. Bu yardımlaşma kültürü gösterişsiz, bir karşılık beklemeden, muhtaç olanların sıkıntısını gidermek amacıyla sırf Allah rızası için yapılırdı. Böyle bir toplumsal dokuda ne servet düşmanlığı yapılır, ne de zenginler yoksullardan köşe bucağın kaçarak ayrı mahalleler ve siteler kurar, toplum kesimleri hoş bir yardımlaşma, sevgi ve saygısını taşıyarak birlikte yaşarlardı.

Tüm bu yardımlaşma araçlarını toplumun bir kesimini ataletle atan, tembelleğe alıştıran, pasif bir tüketici konumuna sokan ve ezilmişlik duygusunu toplumda bir kast gibi sabitleştiren unsurlar gibi görmek, toplumda dilencililiği müesseseleştiren bir anlayışın müsebbibi olarak düşünmek hem haksız hem de tarihi gerçeklikle örtüşmeyen bir yaklaşım olacaktır.

Özetleyerek ifade etmek gerekirse, toplum kesimleri arasında barışın temini ve ilişkilerin tesisi için zekât ve zekâtın müteemmimleri olan sadaka ve sadakayı cariyeye gibi diğer yardımlaşma araçlarının cemiyet hayatında yeşertilmesine ihtiyaç vardır. Osmanlı Devleti'nde geçerli olan bu kurallar Cumhuriyete geçildikten sonra kaldırılmış olmakla birlikte hükümetlerin bir dönem Türk Hava Kurumu ve Kızılay gibi müesseseler için zekât, fitre ve kurban derisi toplamaya devam etmesi ve dini hüviyeti bulunan bu yardım müesseselerini başka kanallara yönlendirmeye çalışması manidardır.

Sonuç

Yoksulluk dünyamızın acıtıcı gerçeklerinden birisidir. Yoksulluk, dereceleri farklı da olsa gelişmişlik veya geri kalmışlık durumuna bakılmaksızın tüm ülkelerde sosyal barışı tehdit eden bir sosyal problemdir. Yoksulluk küreselleşmeye paralel olarak ülke sınırlarını aşarak tüm dünyanın müşterek bir problemine dönüşmüş bulunmaktadır. Uluslararası araştırma sonuçları, tahmin ve kestirimler dünyadaki aşırı zengin ve aşırı fakirler arasındaki uçurumun yakın bir gelecekte iyileşme emareleri göstermediğini ortaya koymaktadır. Böyle bir sosyal problemin dünyada sosyal patlamalara, terör ve şiddetin artmasına, suç oranlarının yükselmesine yol açacak, arzu edilen huzur ve barış ortamını ortadan kaldıracaktır.

Zenginlik ve fakirlik gibi toplumda farklı gelir gurupları tüm insanlık tarihi boyunca var olagelmiştir. Ancak sanayi devriminden sonra batı medeniyetinin baskın gücü dünyada etkisini göstermesi ile birlikte zengin-fakir arasındaki mesafe iyice açılmış, günümüzde ise bu derin bir uçuruma dönüşmüş bulunmaktadır. Batı medeniyetinin bir iktisadi sistemi olan kapitalizm küreselleşme rüzgârını da arkasına alarak oluşturduğu finans tekelleri ile adeta dünyayı baskı altına almıştır.

Problemin kaynağı zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapan Batı medeniyetinin iktisat düzenidir. Kapitalist sistemin servet pompaladığı zengin ülkelerin veya bu ülkelerin kontrol ettiği IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların yoksulluğu önlemesi mümkün gözükmemektedir.

Yoksulluğun önlenmesi veya mâkul seviyelere getirilmesi için mikro krediler gibi en dar daireden, sivil toplumun organize edeceği yardım müesseselerine, sosyal devletin rol ve fonksiyonlarını güçlendirici çabalara

kadar pek çok faaliyetlerin yapılmasına ihtiyaç olmakla birlikte, yoksullukla mücadelede ulusal ve uluslararası sosyal politika stratejilerinin belirlenmesine yapılacak en önemli katkının kapitalist sistem ve onun araçlarının esaslı bir eleştiriye tabi tutulmasından geçecektir. Batı medeniyetinin bıraktığı boşlukların doldurulması ve uçurumlar üzerine köprüler kurulması için İslâm medeniyetinin çok önemli yardımlaşma araçları tekrardan keşfedilmeyi beklemektedir.

Kapitalist sistemi dünyanın tek ve alternatifsiz bir ekonomik programı olarak kabul etmek yerine insanlığın birikiminden, inanç ve değerlerinden süzülüp gelen servet paylaşırma modellerini incelemek, Türk-İslâm medeniyetinin zenginler ile fakirler arasında kurmuş olduğu zekât, fitre ve sadaka gibi köprüleri dikkate almak ve sadakayı câriye olarak medeniyetimizde kök salmış vakıflar ile onu ayakta tutacak emlaki tekrar ayağa kaldırmak gerekir.

KAYNAKÇA

ALESINA Alberto ve David Dollar (2000), Who Gives Foreign Aid To Whom And Why? *Journal of Economic Growth*; 5, 1; ABI/INFORM Netherlands, Global, s. 33.

DIKHANOV, Yuri (2005), Trends In Global Income Distribution, 1970-2000, And Scenarios For 2015 World Bank Erişim: 04.04.2017.

DUMAN, Ali (2008), Sadaka, Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Ansiklopedisi, cilt: 35; sayfa: 384. <http://www.tdvia.org/ayrinti.php>

Ekonomi Politikası Sözlüğü (2017), Gini Katsayısı, http://www.ekodialog.com/konular/ekonomi_politikasi_sozlugu/ekonomi_politikasi_sozlugu_gh.html. Erişim: 04.04.2017.

Emlak Ansiklopedisi (2017), Sadaka Taşı, <http://emlakansiklopedisi.com/wiki/sadaka-tasi-nedir>, Erişim: 05.04.2017.

FUKUYAMA, Francis (2014), Tarihin Sonu ve Son İnsan, Çev., Zülfü Dicleli, Profil Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul.

JOLLIFFE, D. Mitchell ve Espen Beer Prydz (2016), Estimating International Poverty Lines from Comparable National Thresholds, *The Journal of Economic Inequality*, Washington, D.C. World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/837051468184454513/pdf/WPS7606.pdf>. Erişim: 04.04.2017.

Kur'an-ı Kerim Meali (1982), Hazırlayanlar: H. Karaman, A. Özek, İ. K. Dönmez, M. Çağrı, S. Gümüş, A. Turgut, Türkiye Diyanet Vakfı, <http://arsiv.diyanketvakfi.org.tr/meal/Tevbe.htm>. Erişim: 03.04.2017.

MASLOW, A. Harold (1943), A Theory Of Human Motivation, Brooklyn College, Psychological Review, Vol. 50, NO. 4, s. 370-396. <http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/34195256>.

Meydan Larousse (1981), Büyük Lûgat ve Ansiklopedi (VI) Meydan Yayınları, İstanbul.

NURSİ, B. Said (1976), Sünuhat, Tulûat, İşârat, Ankara, Gaye Matbaası.

NURSİ, B. Said (2012), İşârat-ül İ'caz, e-risale, Söz Yayıncılık, <http://www.erisale.com/#content.tr.6.74>.

OECD (2016), Income Inequality Remains High In The Face Of Weak Recovery, Income Inequality Update, OECD, <http://www.oecd.org/social/income-distribution-database.htm>. Erişim: 05.04.2017.

OXFAM (2016), Oxfam Davos Report, s. 1-44. <https://www.oxfam.org/en/pressroom/pressreleases/2016-01-18/62-people-own-same-half-world-reveals-oxfam-davos-report>.

ÖNEY, Ayhan (1978), İktisadi ve Ticari Terimler Sözlüğü, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.

ÖZTÜRK, Nazif (2010), "Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları", <http://www.sosyalsiyaset.net/documents/osmanlivakiflari.htm>, Erişim: 15.03.2017.

ROUSSEAU, J. Jacques (1994), Toplum Sözleşmesi, Çev., Vedat Günyol, Adam Yayınları, İstanbul.

SÂMÎ, Şemseddin (1995), Kamus-ı Türkî, Çağrı Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

SOROKIN, A. Pitirim (1972), Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefesi, Çev., Mete Tuncay, Bilgi Yayınevi, Ankara.

TOFFLER, Alvin (1981), Üçüncü Dalga, Çev. Ali Seden, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

TOYNBEE, Arnold (1980), Medeniyet Yargılanıyor, Çev., Ufuk Uyan, Yeryüzü Yayınları No: 7, İstanbul.

TÜİK_b (2016), Haber Bülteni, Yoksulluk Çalışması, 2015, Sayı: 21867. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21867>, Erişim: 05.04.2017.

TÜİK_a (2016), Haber Bülteni, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2015, Sayı: 21584. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21584>. Erişim: 05.04.2017.

YEĞİN Abdullah ve Diğerleri (1981), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat, Turdav Ofset, İstanbul.

<http://www.girgin.org/ansiklopedi/sadakatasi.htm> Erişim: 05.04.2017.

<http://www.turkeyforum.com/satforum/showthread.php> Erişim: 05.04.2017.

<http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/> Erişim: 05.04.2017

